

YENİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI

Modern Turkish Literature Researches

Ocak-Haziran 2018/10-19 (199-203)

“SÜKÛT SUİKASTİ”NE RAĞMEN SÜKÛT ETMEYEN ADAM: “TANPINAR’IN SAKLI DÜNYASI”NDA BİRİKTİRDİKLERİ

Selçuk ATAY¹

ORCID: 0000-0001-5328-2257

Anahtar Kelimeler: Ahmet Hamdi Tanpınar, Modern Türk Romanı.

Yüzlerce benzer sözle üzerinde durulmuş olan Ahmet Hamdi Tanpınar; bir tarafta klişe haline gelmiş yargıların arasında boğulup kalan, diğer tarafta ise yapılan her inceleme ile değeri daha fazla anlaşılan sanatkârlarımızdandır. Edebiyat dünyasını son beş on yıldır çok yakından ilgilendiren bu isim etrafında hemen herkesin bir şeyler söyleme gayretinde olması her şeyden önce Tanpınar’ın bir sanatkâr olarak kalıcı olma yolunda ne kadar iddialı bir isim olduğunu gösterir.

Sanatkâr hakkında bu “söz söyleme” gayreti kendisine iki yönde gelişim alanı bulur: Birincisi mühim olanın söz söylemek olup içeriğinin pek önemsenmediği, sanatkârın isminin popülaritesi etrafından popülarite kazanma gayretinden öteye geçmeyen yazılar; ikincisi ise Türk edebiyatının bu önemli isminin anlaşılmasına dair samimi çaba ortaya koyan yazılar. Bu çabalardan biri de Julian Rentzsch ve İbrahim Şahin’in editörlüğünü üstlendiği *Tanpınar’ın Saklı Dünyası, Arayışlar-Keşifler-Yorumlar*² başlığını taşıyan ve on altı farklı araştırmacının gözünden Tanpınar’ın sanatkârlığının aydınlatılmaya çalışıldığı eserdir.

Eserin “önsöz”ünde Goethe’nin “dünya edebiyatı” kavramının anlam alanı üç parçada tanımlanır ve Tanpınar’ın bu üç anlam alanı için de uygun bir yazar olduğu belirtilir. Ardından, oldukça iddialı olacak bir biçimde, Tanpınar üzerine söylenenlerin çokluğunun adeta bir “Tanpınaroloji” oluşturmaya yetecek düzeyde olduğu dile getirilir. Yazılan yazıların her birinin niteliği ayrı olmak üzere niceliklerinin bile William Shakespeare üzerine sadece İngiltere’de yapılan çalışmaların çok

¹ Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni.
e-posta: atayselcuk@yahoo.com

² Rentzsch, J.; Şahin, İ. (ed.) (2017). Tanpınar’ın Saklı Dünyası, Arayışlar-Keşifler-Yorumlar. Ankara: Doğubatu.

küçük bir miktarına denk gelebildiği ülkemizde, böyle bir iddia her zaman tartışmaya açıktır. Dolayısıyla bu ifade Tanpınar hakkındaki çalışmaların çokluğuna değil sanatkârın kalitesine vurgu olarak anlaşılmalıdır. Öte yandan bu vurgu böylesine önemli bir yazarın sağlığında söylediği “sükût suikasti”ne hâlâ uğramaya devam ettiğini, Türkiye’de farkına varılmaya başlansa da Batı’daki akademik çevrelerin halen kendisinden habersiz olduğunu vurgulayarak devam ettirilir.

Thomas Bleicher, “Gerçeğin İcadı: Saatleri Ayarlama Enstitüsü” adlı yazısında Tanpınar’ın, gerçeği geçmiş ve şimdiyi inşa edişinde bulunduğunu belirtmektedir. Şimdi “konstrüksiyon” edilirken geçmiş de “rekonstrüksiyon” edilmektedir. Yazara göre bu inşa ve yeniden inşa süreçlerinin ortaya çıkardığı durum “bilginin olumsuzluğu”dur ki hayatın gerçekliği böylelikle anlam bulur. Bunun eserde somutlaştırıldığı yer ise Hayri İrdal’ın bir benliğe sahip olamamasıdır. Bleicher, “ironik şüpheli Tanpınar”ın hiciv tarafının da bu gerçekliğin “karikatür”ünü göstererek ortaya çıktığını ortaya koyar. Zira geçmiş ve şimdinin inşasından geleceğe dair “umut”tan başka bir şey çıkmamaktadır.

Besim Dellaloğlu ise “İkondan Kanona: Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Türkiye Macerası” başlıklı yazısında “toplumsal”-“kültürel” ayrılığı üzerinde durarak sözü “edebiyatın bir cumhuriyet, bir toplum hatta bir dünya yarat”masına (s.30) getirir. Bunun oluşabilmesi için de bir geçmiş zaman bilincinin oluşması gerekmektedir. Söz konusu bilinç ise “klasiksiz, kanonsuz” ortaya çıkamaz (s.35).

“Klasik” ve “kanon” sözcüklerinin anlam alanını açmlayan Dellaloğlu, klâsik sözcüğünün içine “modern ve modern sonrası yapıtlar”ın eklendiğinde kanonun ortaya çıktığını belirtir. Diğer taraftan kanonun üç göstergesi olduğunu söyler: popülerleşme, toplumun değişik kesimlerince takip edilmek ve o dilde güçlü bir fikir, düşünce, sanat, edebiyat eleştirisi ve kuramın varlığı. Ne yazık ki bu üç başlık yazıda yeterince derinleştirilmeden “Tanpınar bu üç başlığın da içini hakıyla dolduran bir kanondur” denilerek hüküm verilmektedir.

Tanpınar’ın Saklı Dünyası

Arayışlar - Keşifler - Yorumlar

Editörler:

Julian Rentzsch - İbrahim Şahin

Kanonun bu üç başlıktan mı ibaret olduğu sorusu bir yana, sanatkârın eserlerinin çok satması oldukça tartışmalı bir konu olagelmıştır. Bu sözle sanatkârın kendi satış grafiğindeki artış mı, diğer yazarlar arasındaki satış oranı mı, yoksa dünya çapındaki yeri mi kastedilmektedir? Öte yandan bir iki kutupla düşünen ve yazan bir ortamda “toplumun değişik kesimlerince” söz grubunun daha açık ifade edilmesi gerekmektedir. Zira avukatlar, doktorlar, ev hanımları, edebiyat öğrencileri gibi bir sınıflandırmanın kastedilmediğini anladığımız bu maddenin içinin ne şekilde doldurulduğu merak konusudur. Son olarak “güçlü” bir fikir ve sanat kuramının oluşmuş olduğu da peşinen kabul edilebilecek bir yargı olmasa gerekir.

Murat Gülsoy, “Allahsız Bir Mistiğin Gece Yolculuğu” başlıklı yazısında *Abdullah Efendi'nin Rüyalari*'ni konu alır. Abdullah Efendi tanrıtanımazdır, ancak aşkı idealleştirdiği için bir mistiktir. Yazara göre “en radikal Tanpınar metni” (s.85) olan bu hikâye bedensel bütünlüğün temel bir mesele olarak tartışıldığı eserdir.

Martin A. Hainz, “New ec(h)onomy: Tanpınar, Saat ve Hayal” başlıklı yazısında “saat”i bir yandan özgürleştiren ancak öbür yandan köleleştiren (s.95) bir sözcük olarak anlar. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanının merkezinde “zaman”ın olduğunu söyleyerek saat üzerinden “hayal” kavramına eğilir. Yazara göre hayale ilişkin en önemli vurgu ise şüphesiz “Enstitü” ve onun etrafında oluşturulanlardır.

Huzur romanını “Alman edebiyat bilimi açısından” (s.108) inceleyen Michael Hofmann; Tanpınar’ın “İstanbul” söylemini Walter Benjamin ve Orhan Pamuk anlatılarıyla birlikte incelemekte, öte yandan Tanpınar ve Rilke’nin romanlarını karşılaştırmalı bir okumaya girişmektedir. Bu okumaya “Avrupalı” melankoli ile “Türk” hüznün sözcükleri eşlik etmektedir.

Süreyya İlkılıç, “Tanpınar ve Kafka’da Yabancılaşma Bağlamında Zaman ve Saat” başlıklı yazısında editörlerin önsözde yazdığı Tanpınar’ın dünya edebiyatının bir yazarı olduğu tezinin aksine Tanpınar’ı Türk edebiyatının, Kafka’yı ise dünya edebiyatının “en önemli yazarlarından” (s.132) biri kabul ederek incelemesine başlar. Her ikisinin de birbirinden ayrılan pek çok yönünün olduğunu belirten İlkılıç, yazısında, her iki sanatkârın zaman anlayışlarını ve bu bağlamda “saat” kavramını ele alışlarındaki benzerlik ve farklılıklarını çalışmanın merkezine oturtur. Bu benzerlik ve farklılıkların insanın “yabancılaşma meselesi” bağlamında ortaya çıkan anlamlandırma sürecine değinir.

Tanpınar’ı bir “flâneur” (“düşünür-gezer”) olarak gören Emel Kefeli, sanatkârın şehre bakarken “mekân okuması” yaptığını ve şehri bir “kronik” olarak okuduğunu söyler. *Huzur* ve *Sahnenin Dışındakiler* romanları üzerinden ilerleyen çalışma *Huzur*’u “kültürel değerlerle”, *Sahnenin Dışındakiler*’i ise “siyasete özgü unsurlarla” yüklü görmektedir.

“İkiz Hayaletler’: Tanpınar’da Parapsikolojik ve Metafizik İlgiler” başlıklı yazısında, edebî eseri kendinden hareketle inceleyen bakış tarzını “dikkate değer” bulan Mustafa Kurt, bu organik yapının doğru yorumlanabilmesi için sanatkârın külliyyatının okunması gerektiğini ve meseleye

bütüncül bakılması gerektiğini belirtir. Zira yazarın kurduğu “mitoloji” ve bunu inşa eden göstergeler onun diğer metinleri ile birlikte tamamlanan bir anlama sahip olacaktır.

Teorik olarak bakıldığında dikkat çeken bu ifadeler, ne yazık ki Mustafa Kurt’un makalesinin metodolojik cephesini göstermez. Bir giriş mahiyetinde olan ve daha çok yazarın arzusu gibi duran bu satırlardan sonra daha ziyade Tanpınar’ın metafizik ve parapsikolojiye ilgi duyan biyografik hayatı günlüklerinin ışığında açıklanmaya çalışılır. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, *Sahnenin Dışındakiler* gibi kurgusal metne dair söylenenler de yukarıda ortaya konan bakış açısıyla ele alınmaktadır.

Edebiyat ve “delilik” ilişkisini inceleyen Mehmet Narlı; *Huzur* romanında Suat ve Mümtaz, yani kişiler üzerinden meseleyi irdelerken *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*’nde ise bir kurum olarak “delilik atölyesi”ne bakar. Diğer taraftan *Abdullah Efendi’nin Rüyalari* adlı hikâyede “delilik imgesi” ile “deliliğin dili”nin nasıl iç içe geçtiği gösterilmektedir.

Bilinç üzerinden bir Tanpınar okuması gerçekleştiren Hayrettin Orhanoglu, “rüya ve hayal” ile gerçekliğin başlamasını bilincin halleriyle birlikte değerlendirir. Bu değerlendirmeler Tanpınar’ın eserlerinde kullandığı imgeler ile görünür kılınmaya çalışılır. Bir taraftan rüya ve hayal, diğer taraftan mit, mitos ve semboller ile son olarak zamana ilişkin vurgu bu değerlendirmelerin diğer cephelerini oluşturur.

“Huzur’un Faustçu Bir Okunuşu” başlıklı yazısında Julian Rentzsch makalenin başlığından da anlaşıldığı üzere Goethe’nin *Faust*’u ile Tanpınar’ın *Huzur*’u arasındaki anlam ilişkilerini, daha doğrusu Goethe’nin Tanpınar üzerindeki etkilerini tespit etmeye çalışır.

Kitapta Tanpınar’ın şiirlerini konu edinen tek çalışma Şaban Sağlık’ın yazdığı “Tanpınar Şiirinde ‘Öznenin Parçalanışı’ ve ‘İç İnsan’” başlıklı yazısıdır. “İç gerçeklik” söz grubunu Tanpınar’ın kelime hazinesinden gelen “iç insan” söz grubuyla değiştiren Sağlık, nesirlerinde kendisini açıkça ortaya koyan ancak şiirlerinde kapalı bir şekilde karşımıza çıkan “dram”ı ortaya koymaya çalışmaktadır.

Abdurrahman Saygılı, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanı üzerinden modernite ve bürokrasi hakkında sorgulamalar yapar. Ona göre bu eseri sadece bir “hiciv” olarak görmek Tanpınar’ın yaşadığını söylediği sükût suikastine devam etmek demektir (s. 351). Saygılı, eserdeki saatin modernite, saatin ayarlanmasının da modern topluma geçmekte olan Türk insanının bu yoldaki merhalelerini temsil ettiğini söyler. Öte yandan “modern bir kurum olmayan bürokrasi” (s. 356) de tam olarak burada inceleme alanının içine dâhil olur. Saatlerin ayarlanması bürokrasi ile mümkündür. Yani insan itaat altına alınarak yönlendirilecektir.

“Epistemofil Tanpınar” başlıklı yazısında İbrahim Şahin, bilgiyi “dünyevi” ve “mistik” olarak ikiye ayırdıktan sonra her ikisinin Tanpınar hikâyelerindeki görüntüsünü bütüncül bir bakış açısıyla sunmaya çalışmaktadır. Burada “epistemofil” sözcüğünün anlam alanını oluşturan asıl durum ise

mistik olana duyulan “arzu”dur. Başka bir deyişle bu arzu sanatkârın ilgi alanının daima “pozitif bilgi” alanından “mistik bilgi” alanına geçmesini sağlar.

Şahin’e göre Tanpınar’da asıl olan “bilme”nin devamı için “arzu”nun devam etmesidir. Bunu sağlayan şey ise “arzu nesnesi”ne ulaşmanın imkânsızlığıdır. Tanpınar’da hiçbir arzu “birbirine eklenip” bir bütünlük oluşturmadığı ve sürdürülemediği için daima bir arzunun bitmesiyle başka bir arzu başlar. Bu da arzu nesnesinin sürekli değişmesini ve dolayısıyla kullanılan imgesel dilin yapısının her seferinde farklılaşmasını beraberinde getirir. Özellikle kahramanın kendiliği bilme arzusu bahsedilen epistemofil yanın ortaya çıkmasında önemli bir kavram haline gelecektir. Bahsedilen bilme yazar tarafından Foucault’nun *Kelimeler ve Şeyler* adlı kitabındaki “benzetme yolu ile bilme”nin esasları ile zenginleştirilir ve Tanpınar’ın simgesel dili ile “bilme” arasındaki bağlantıya değinilir. Şahin’e göre Tanpınar’ın imgesi “soyutu somuta çevirirken” diğer taraftan da bilginin “canlı, diri kalmasını” sağlar. Bu noktada bilgiye olan doyumsuzluğun, bilme ve bildirmenin didaktik değil erotik biçimde ele alındığını burada belirtmek gerekir. Zira Şahin’e göre yazarın epistemofil oluşunda bu erotizmin büyük payı vardır. “Erotik” olanın “doyuma, anlama” dönüştürülemez yapıda olduğunu söyleyen Şahin, dilin erotikliğinde anlamın yakalanamadığını ve dolayısıyla arzunun daima canlı, diri kaldığını belirtir.

Tanpınar’ın romanlarının “birer fikir eseri gibi de” (s. 385) okunabileceğini söyleyen Özgür Taburoğlu, onun kahramanlarının “sürekli değişen ışık ve renk oyunları” ile görüp işittiğini belirtir. Bu da her bakışın farklı bir imgenin yaratılmasına zemin hazırlamaktadır. Oluşturulan “ışık” ve “renk” cümbüşünün önemli bir özelliği de yüzeysel tasvirlerden arınmış, “derin”e inen bir anlatımı da beraberinde taşımasıdır. Daha ziyade *Huzur* romanı üzerinden açıklanmaya çalışılan hususlar ne yazık ki meseleyi Tanpınar özelinde tam olarak gözler önüne serebilecek olan metin örneklemelerinden yoksundur.

Tanpınar’a dair kolektif bir çalışmanın, çoğulcu bakış açısının ve samimi bir gayretin ifadesi olan *Tanpınar’ın Saklı Dünyası, Arayışlar-Keşifler-Yorumlar* adlı kitap, *Mahur Beste* ve *Aydaki Kadın* gibi romanlara farklı perspektiften bakan incelemeleri de içerebilir; Tanpınar şiirlerinin anlam alanlarını çoğaltan metinlere daha fazla yer verebilirdi. Yeni baskılarında bu beklentimizin giderileceği umudunu taşıyoruz. Diğer taraftan *Yaşadığım Gibi*’de “siste sade görünenler değil, seslenenler bile değişir” (200: 165) diyen sanatkârın eserleri ve anlam evreni içerisindeki sisi dağıtmaya ve onun daha derinlikli bir biçimde anlaşılmasına gayret eden bu çalışmanın Tanpınar’la ilgilenen okuyucu ve araştırmacılar için yol gösteren önemli bir kaynak eser olduğunu da belirtmek isteriz.

Kaynakça

Rentzsch, J.; Şahin, İ. (ed.) (2017). *Tanpınar’ın Saklı Dünyası, Arayışlar-Keşifler-Yorumlar*. Ankara: Doğubati.

Tanpınar, A. H. (2005). *Yaşadığım Gibi*. İstanbul: Dergâh.